

4. Отамановский В. Д. Развитие городского строя на Украине в XIV–XVIII вв. и магдебургское право // Вопросы истории. – 1958. – № 3.
5. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. – К., 1963.
6. Сас П. М. Деякі особливості міського самоврядування на Україні в XV–XVI ст. // Український історичний журнал. – 1982. – № 9.
7. Путро А. И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века. – К., 1988.
8. Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. – К., 1959.
9. Ісаевич Я. Д. Город Дрогобыч в XVI – XVIII вв. // Города феодальной России: Сб. ст. – М., 1966.
10. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К., 1989. – 232 с.
11. Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800–1825 гг. – М., 1970.
12. Климовський С. І. До питання про «обмеженість» магдебурзького права середньовічного Києва // Український історичний журнал. – 1997. – № 4.

Summary

In historiography is presented plenty of the scientific studies in which the questions of history of city self-government were raised, but modern historians yet have many perspective directions of scientific research of the problem. In particular, specificity and regularities in the development of Ukrainian self-government in the context of Western Europe and determination of regional introduction of the Magdeburg right in different regions of Ukraine require more detailed study.

М. Д. Некоз, С. К. Бостан

ІСТОРИОГРАФІЯ ПЕРШОЇ ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В КАНАДІ

Розробка питань історії української еміграції до Канади має як наукове, так і практичне значення. По-перше, це допоможе у створенні об'єктивної історії України, по-друге, сприятиме зміцненню відносин між Україною та Канадою, а також дасть змогу з'ясувати феномен четвертої хвилі еміграції.

В історії української еміграції до Канади чітко виділяються чотири хвилі: перша – з кінця XIX ст. до Першої світової війни; друга – між двома світовими війнами; третя – після Другої світової війни і четверта після здобуття Україною незалежності.

Література з даної проблеми ще не була предметом не була піддана історіографічному аналізу, хоча деякі узагальнення мали місце. Мова йде про історіографічні огляди, які є у працях А.М.Шлепакова “Українська трудова еміграція в США і Канаді” [1] та М.Г.Марунчака “Історія українців Канади” [2]. Особливо треба виділити роботу П.Кравчука “Вони обрали Канаду”, в якій дається бібліографічний аналіз, огляд журнальних та газетних статей, які були надруковані на сторінках періодики України з 1870-х р. до початку Першої світової війни [3].

Вивчення літератури дає можливість виділити чотири періоди в історіографії даної теми. Перший період (кінець XIX ст. – 1917 р.). Праці того часу відрізняються тим, що їх автори були сучасниками тих подій, які відбувалися, в першу чергу це стосується О. Олеськіва. Ґрунтовно вивчивши умови різних регіонів земної кулі і можливість заселення їх українськими емігрантами, він прийшов до висновку про те, що найбільш придатними для них є вільні землі Канади. Свою першу брошуру він так і назвав – “Про вільні землі” [4]. Увагу істориків привертає ряд моментів, на які О.Олеськів звернув увагу одним з перших. Мова йде про причини української еміграції в кінці XIX ст. В роботі міститься характеристика різних регіонів, куди направлялись українські емігранти. На основі статистичних даних, аналізу кліматичних, соціально-економічних, політичних умов, умов праці й побуту, заробітків, стану ґрунту, автор приходить до висновку, що Бразилія непридатна для українських емігрантів. Зупиняючись на характеристиці перерахованих вище умов в Аргентині, Австралії, США, Південного Сибіру та на Кавказі, О. Олеськів відзначає, що такі оптимальний варіант для українських переселенців – це Канада. В роботі міститься ряд практичних рекомендацій про те, як і коли їхати, якою повинна бути сума первісного капіталу. Як свідчать факти, заклик О.Олеськіва до того, щоб колоністи вирушали за океан, навесні 1896 р. не залишився поза увагою. Чисельність прибулих українських емігрантів до Канади в той рік перевищила їх кількість за усі попередні роки.

Наслідком поїздок О.Олеськіва до Канади було також написання їм ще однієї роботи – “О еміграції” [5]. У ній він привів десятки імен українських емігрантів, які проживали у Вінніпезі, у провінціях Альберта і Саскачеван, та в інших містах. Цінність цієї роботи полягає в наявності певного конкретного історичного матеріалу, присвяченого життю перших поселенців у Канаді.

Однією з перших спроб написання історії українських переселенців в Канаді була брошура “Західна Канада. Короткі пояснення про її багатство і землі для поселенців” [6]. В роботі міститься фактичний матеріал про життя та побут українських емігрантів. Важко не погодитися з М.Г.Марунчаком, який зазначав, що основна частина матеріалу присвячена українським поселенцям, а робота названа не зовсім вірно: “Західна Канада”. Прагнення Міністерства внутрішніх справ Канади за допомогою цієї публікації вести пропаганду серед майбутніх емігрантів надало їй історико-пропагандистського характеру. Однак, така композиція не заважає оцінити цю брошуру, як першу спробу написання українсько-канадської історії за океаном. Згодом деякі її розділи були перевидані газетою “Канадійський фермер”, яка ще в лютому 1906 р. звернулася до читачів із закликом прислати різні документи та матеріали для написання “Історії українського побуту в Канаді”. Поява цієї праці в 1907 р. свідчила про те, що цей заклик не залишився поза увагою.

В 1909 р. в Києві була видана робота В. Корольова “Українці в Америці” [7]. Вона присвячена українській еміграції на обох американських континентах, але значне місце відведено США і Канаді. Автор торкається причин масового виїзду українців за океан. Він розширює та поглиблює уявлення про визначені раніше О.Олеськім причини еміграції. Заслуговує на увагу спроба В. Корольова підрахувати кількість українських емігрантів на Північноамериканському континенті. На його думку, в 1907 р. на Північноамериканському континенті знаходилося близько 700 тис. чол. [7, с.7]. В розділі, присвяченому Канаді, що базується, на даних “Канадійського фермера”, в 1907 р. з західноукраїнських земель до Канади прибуло близько 120 тис. чол. [7, с.60]. З російської території близько 10 тис. чоловік. На думку В.Корольова, в Канаді всього нараховувалося близько 130 тис. українських емігрантів. Автор акцентує увагу на особливостях життя українців в Канаді у порівнянні з США. Вони, як і в сільській місцевості жили, своїми колоніями, мали свої церкви, читальні, товариства, салони тощо.

Дуже цікаві дані, приводить автор про наявність у Вінніпезі українських шкіл, театральних гуртків, гарних читалень і навіть друкарень. В одній з них друкувалася газета “Канадійський фермер”, яка мала у 1908 р. р. 4100 передплатників. Відносно політичного життя країни, автор відзначає, що найбільш освічені емігранти, як правило, з мешканців міст, приймали в ньому активну участь. Що ж до більшості переселенців, то вони знаходилися під великим впливом релігії (тільки у Вінніпезі було 4 церкви, одна з яких була спроможна вмістити біля 3000 чол.) і в політичному житті майже не брали участі. Значне місце в роботі автор відводить характеристиці церкви, її ролі в житті українських емігрантів. Особливо автор акцентує увагу на протиріччях, які тут мали місце між протестантським духовенством, з одного боку, й православним і греко-католицьким (уніатським), з іншого. За підрахунками В.Корольова, у 1907 р. українських церков у Канаді налічувалося більше 700.

Автор приводить конкретний фактичний матеріал про ті труднощі, які зустрічалися на шляху перших переселенців, а також про їхні перші досягнення. Брошура В.Корольова мала таку ж практичну направленість, як і попередні публікації. В першу чергу вона була призначена для бажаючих емігрувати за океан. У той же час цінність цієї роботи, при усіх недоліках її вузької джерельної бази, наявності суперечливих неповних даних, відсутності науково-довідкового апарату полягає в тому, що вона є кращою спробою узагальнення накопиченого за більш, ніж 15-річний період матеріалу про життя перших українських поселенців в Америці і в Канаді.

В 1916 р. виходить брошура О.Кириленка [8]. Він поставив перед собою мету дати інформацію про життя й побут заморських українців. Композиційно брошура О. Кириленка відрізняється більш чітким виділенням окремих проблем, розширеними хронологічними рамками й нетрадиційним підходом до висвітлення деяких моментів. Тому автор вважає більш надійним застосування особистих підрахунків, а не результатів офіційної статистики. З посиланням на українську пресу він приводить чисельність українських емігрантів в Канаді від 250 до 350 тис. Наступні дослідження показали, що ці дані завищені.

О.Кириленко зазначав, що на відміну від США де українські емігранти були зайняті на виробництві, в Канаді їх основна маса осіла на землі. Були серед них й робітники, й купці, й торговці. Останніх було зовсім мало. Особливу увагу автор приділяє культурницьким організаціям українських переселенців. Детальніше він зупиняється на таких інституціях як церква, школа, преса, політичні та інші організації [8, с.19].

О.Кириленко приводить дані про боротьбу за маси між протестантами та уніатами. Але на відміну від В. Корольова автор не залишається неупередженим. Він змушений був констатувати, що протестанти “забирають наших людей, вносять заколот і ширять сектантство” [8, с.20].

У брошурі наводяться дуже цікаві дані про стан української шкільної справи в Канаді. Автор відзначає, що тут вона поставлена краще, ніж у США, бо самі емігранти можуть брати участь в організації й керуванні школами. Досить детально висвітлюються такі питання, як організація навчальних закладів для емігрантів, самокерування, взаємовідносини органів самоврядування з державними. Зокрема, у вчительських семінаріях почали вести заняття з метою підготовки вчителів для народних шкіл й викладачі-українці. Вчителів-українців ставало все більше, але на всі 400 шкільних округи, розташованих в трьох західних провінціях Канади, не вистачало.

Аналізуючи політичну діяльність українських емігрантів у Канаді, О. Кириленко приходить до висновку, що вони не використовували на повну силу свої можливості. Українці підтримували лише одну із значних політичних партій Канади – ліберальну чи консервативну. Але додає автор, до початку Першої світової війни такий досвід ступені був накопичений. В 1913 р. і 1915 р. українці висували свої кандидатури на вибори в місцеві органи влади. Внаслідок цього один українець був вибраний у місцеву раду Вінніпега, а інший – у сейм провінції Манітоба. Характеризуючи пресу, О. Кириленко починає з “Канадійського фермера”, який виходив за допомогою ліберальної партії.

Консерватори заснували український друкований орган “Слово”. Редактори обох газет були українці, і, за словами О. Кириленко, всупереч партійним інтересам, могли зробити більше для українських переселенців. Називаються й інші українські видання: “Український голос”, “Канадійський русин”, “Робочий народ”, “Ранок” та інші. Оцінюючи роль преси в житті українських емігрантів, автор відзначає, що в неї було багато недоліків: відсутність кваліфікованих спеціалістів, часта зміна редакторів, розбіжності та суперечності.

Аналізуючи умови і перспективи української еміграції, автор, слідом за О. Олесківим і В. Корольовим, робить висновок про те, що найбільш придатною для українських переселенців є Канада. Торкаючись питання асиміляції, О. Кириленко заперечує тим, хто вважає еміграцію великою національною втратою, а тих, хто осів за океаном, пропашими для українського народу. Це не відповідає дійсності, підкреслює автор, бо характер організації самого життя українських емігрантів в Канаді заважав цьому процесу. І багато культурних цінностей збереглося в Канаді краще, ніж на історичній батьківщині.

Зі зміною суспільно-політичної ситуації в світі, пов’язаної з Першою світовою війною і революційними подіями в Росії та Австро-Угорщині, дослідження теми вступає в новий етап. Цей період окреслений хронологічними рамками: 1917 р. – кінець 80 рр. XX ст. Пояснюється це тим, що до 1917 р. характер і зміст тієї чи іншої публікації не залежав від місця її написання чи видання, а точніше, суспільно-політичної системи. З 1917 р. у вивченні теми чітко виділяються два напрямки. Представниками першого напрямку були радянські українські історики і за деякими виключеннями зарубіжні, які відрізнялися своїм вузьким класовим підходом в доборі й оцінці фактичного матеріалу. Другий напрямок представляли зарубіжні дослідники, в більшості – це канадці українського походження, які намагалися комплексно та об’єктивно розглядати історію української спільноти в Канаді. Такий стан в розробці даної проблеми зберігався протягом більше 70 років, поки не виникли передумови для переходу до нового якісного періоду. Він характеризувався зближенням дослідницьких підходів представників цих двох напрямків. При цьому кардинально переглянути свої деякі попередні оцінки довелося українським радянським історикам. Співробітництво, результатом якого було декілька виданих на початку 90-х років праць з історії української еміграції в цілому, і в Канаді зокрема, є характерною рисою цього етапу.

Вивчення літератури, що вийшла вірніше, на Україні, показує, що в залежності від ряду факторів: рівня розвитку історичної науки, наявності джерельної бази, професіональних кадрів і найголовніше – суспільно-політичної ситуації в країні, – розробка проблем української еміграції в Канаді пройшла ряд підетапів: 1) початок 20-х – середина 50-х років; 2) середина 50-х – кінець 80-х років. Тобто, якщо в загальній історіографії проблеми набули своїх особливостей, то в радянській історіографії були свої специфічні риси, обумовлені певними умовами на кожному конкретному історичному етапі. Перший етап радянської історіографії охоплює практично той період, коли при владі знаходився Сталін, який негативно ставився до еміграції та емігрантів. Цей період характеризується явно недостатнім вивченням проблем української еміграції.

Серед різних публікацій цього періоду необхідно відзначити брошуру І. Ткачука “Українці за океаном”, яка вийшла в 1930 р. [9]. Написана вона з вузько-класових позицій і тому основна мета автора показати важке життя українських емігрантів, які повинні працювати на капіталістів. На це І. Ткачук акцентує увагу ще у передмові, коли пояснює необхідність написання брошури тим, що випущені раніше праці, зокрема В. Корольова, не об’єктивні, бо в “політичному і класовому розумінні зовсім не наші” [9, с. 6]. Особливої наукової цінності ця публікація не має і помітна лише тим, що після довгої перерви трохи відкрила завісу мовчання стосовно проблеми української еміграції в Канаді.

Пізніше розробка історії української еміграції фактично знаходилася під заборонаю. Лише на початку 40-х років в радянській пресі починають знову з’являтися згадки про українську еміграцію. Так журнал “Славяни” часто публікував матеріали з еміграційної тематики. За допомогою (друкованого органу “Слов’янського комітету”, створеного в 1942 р., радянське керівництво намагалося об’єднати всіх слов’ян у боротьбі з фашизмом. Авторам видання дозволялось висвітлювати не лише життя представників слов’янських держав, але й емігрантів. Основна маса публікацій висвітлювала діяльність емігрантів – слов’ян, спрямовану проти фашизму [10]. Але виникало закономірне питання перед читачами журналу: звідки вони там взяли? У відповідь редактором газети “Українське життя”, що видавалася в Торонто (Канада), С. Мацієвичем була написана стаття “Українці в Канаді” [10]. В ній автор висвітлює історію української еміграції, виникнення в її середовищі громадських організацій. С. Мацієвич справедливо помітив, що соціально-економічні причини,

бідність і безземелля обумовили масовий виїзд українців за океан. Погоджуючись з С. Мацієвичем в тому, що першим українським переселенцям доводилось важко у всіх відношеннях, не можна повністю погодитися з тим, що до них місцеве населення ставилося упереджено. Останні дослідження показують, що такі випадки мали місце, але однак першопоселенці з України своєю працелюбністю і наполегливістю в досягненні поставлених цілей досягли визнання. Але це не єдине узагальнення такого роду. Вона написана з непримиренних класових позицій. Пріоритет віддається висвітленню питань експлуатації, згуртування українських емігрантів в боротьбі з експлуататорами. Особливу увагу автор приділяє українському робітничому рухові в Канаді, оцінка якого не завжди обґрунтована [11, с.24]. Все ж потрібно віддати належне автору за розпочату спробу ознайомити жителів України з історією української еміграції в Канаді. В умовах культу особи Сталіна, коли еміграційна тематика була заборонена для дослідників, написати об'єктивну, без ідеологічних штампів статтю, було неможливо.

Цими та іншими публікаціями такого роду фактично обмежується розробка питань української еміграції в Канаді на першому етапі. Зрозуміло, що особливого стрибка в збільшенні знань стосовно цієї проблеми в ці роки не відбулося. Але ж і ця проблема повністю не підлягала замовчуванню. Незважаючи на те, що ці публікації мали пропагандистську спрямованість, вони відрізнялися жорстким класовим підходом в оцінці подій і явищ того часу і зробили свій вклад в розробку даної проблеми.

Швидкими темпами історія української еміграції в цілому і в Канаді зокрема, стала розроблятися з середини 50-х років, коли виникли більш сприятливі умови для розробки різних її аспектів. Була продовжена, розпочата ще в 20-х роках, систематична обробка архівних матеріалів, в науковий обіг вперше стали вводитися досі ще не відомі широкому колу істориків, опубліковані і неопубліковані документи, емігрантська українська преса, спогади та інші джерела. Використовуючи різноманітні нові джерела, спираючись на досягнення своїх попередників, дослідники поклали початок новому якісному етапу у вивченні досліджуваної проблеми. Характерною рисою цього періоду є те, що окремі аспекти проблеми знайшли відображення, хоч і недостатнє, в узагальнюючих працях з історії України. Серед них були статті, вміщені в українських енциклопедичних виданнях [12]. Деякі аспекти відображені в фундаментальному виданні “Історія Української РСР” в 8-ми томах. У порівнянні з попереднім періодом, коли в узагальнених працях про емігрантів взагалі не згадувалось, був зроблений крок вперед, однак явно недостатній. Наприклад, в восьмитомному виданні “Історії Української РСР” українській еміграції за океан в кінці XIX ст. відведено лише 26 рядків, які склалися з загальних розділів і деяких суперечливих даних відносно чисельності українських емігрантів [13]. І це тоді, коли була достатня кількість спеціальних публікацій з даної проблеми. В короткому нарисі “Історії Української РСР” проблеми української еміграції взагалі не згадувалися.

Після XX з'їзду КПРС з'явилася можливість описувати різні проблеми української еміграції, хоча класовий підхід до вивчення явищ, фактів і подій та їх оцінки зберігався. Однією з перших публікацій в новому історіографічному періоді була стаття П.Кравчука “50-ліття українського народного друку в Канаді”. Він розкриває історію становлення української преси в Канаді [14]. Особливу увагу приділяє першим газетам, які видавалися на пожертвування українських емігрантів. Перший номер “Червоного прапора” вийшов 15 листопада 1907 р. В травні 1909 р. наступного року почала виходити газета “Робочий народ” також соціалістичного напрямку. Слід погодитися з автором, що соціалістичні ідеї деякою мірою оволодівали масами українських емігрантів в Канаді, однак їх соціалізм відрізнявся від більшовицького. Соціалізм, проповідуваний українськими соціал-демократами в Канаді, був близький до західноєвропейського реформаторського соціалізму. Про це свідчать матеріали, опубліковані в двох вищеназваних газетах. Стаття П.Кравчука цінна тим, що в ній достатньо широко використані саме газети.

З початком видання “Українського історичного журналу” (1957 р.), на його сторінках стали публікуватися статті з історії дожовтневої української еміграції. Так була надрукована стаття-рецензія А.Кольчука, присвячена виходу десятитомного видання “Канадської енциклопедії”. Вона вміщує короткий аналіз деяких статей, присвячених українцям, які жили в Канаді [15]. На його думку “автори обох видань енциклопедії – торонтського 1936 р. і оттавського 1957-1958 рр. продовжують давню “традицію” канадської буржуазної історіографії, яка замовчує або лише побіжно згадує українців, всіляко применшуючи їх значення в історії країни ” [15, с.38]. В першому виданні українцям відводиться роль “чорної робочої сили”, якій були притаманні характерні риси слов'янської раси. А.Кольчук з обуренням відмічає, що автори енциклопедичних видань стали на шлях суб'єктивістських, антинаукових тверджень і показали себе як расисти і шовіністи. За словами автора, це наклеп буржуазної (низкопробної) пропаганди.

Торкаючись видання 1957-1958 рр., А.Кольчук піддає гострій критиці Рудницького – автора статті про українців канадського походження, який замовчує дискримінацію українців, їх жорстоку експлуатацію, діяльність демократичних і соціалістичних українських організацій. Аналізуючи список джерел і літератури, яку пропонує Рудницький, А.Кольчук приходить до висновку, що в ньому знайшлося місце лише для праць своїх однодумців, відомих своєю реакційністю. Там немає праць

П.Кравчука, В.Лисенка, які, на думку А.Кольчука, об'єктивно висвітлюють життя і діяльність українських емігрантів в Канаді [15, с.139].

В другій половині 50 –х років інтенсивно працює над тематикою еміграції А.М.Шлепаков. В 1960 р. виходить його книга А.М.Шлепаков “Українська трудова еміграція в США і Канаді” [1]. А.М.Шлепаков здійснив історіографічний огляд як радянської, так і зарубіжної літератури. Критиці підлягали деякі зарубіжні видання, в тому числі “Канадська енциклопедія”, які А.М.Шлепаков відніс до буржуазно – націоналістичних фальсифікацій. “Цим буржуазно – націоналістичним фальсифікаціям, – пише А.М.Шлепаков, – протистойть численна кількість написаної з марксистських позицій література, видана в США та Канаді” [1, с.11]. Стосовно Канади, автор має на увазі брошури, статті, книги діячів прогресивного руху – І.Віра, С.Мацієвича, П.Кравчука та інших.

Наявна переоцінка літератури, що обумовлена методологічними підходами, які домінували тоді в радянській історичній науці, яка відповідає встановленим ідеологічним канонам. А.М.Шлепаков особливу увагу приділяє соціально – економічному становищу українських емігрантів та їх участі в робітничому та соціалістичному русі. В той же час треба відзначити значну джерельну базу монографії особливо архівні матеріали. На їх основі А.М.Шлепаков досліджував джерела, причини виникнення української еміграції, її напрямки, а також внесок українських переселенців в розвиток економіки країни перебування. Цей розділ найменше заідеологізований.

В 1963 р. у Львові видається книга П.Кравчука “На канадській землі” [16].

Незважаючи на те, що П.Кравчук знаходився на Заході, він добре володів марксистською методологією дослідження, за що шанувався в Радянському Союзі. Стосовно самої праці, то найцінніше в ній, як вже відзначалося раніше, це багатющий історичний матеріал, який базується на канадській джерельній базі, перш за все українських емігрантських газетах. Незважаючи на односторонність оцінок, що з'явилися на початку 60-х років, монографії з історії української еміграції значно сприяли розширенню історичних знань з досліджуваної проблеми.

Заслугує на увагу стаття А.М.Шлепакова “Біля джерел української трудової еміграції в Канаді” [17]. Це досить фундаментальна та майже вільна від ідеологічних штампів праця. Автором здійснена спроба визначити чисельність українських емігрантів в Канаді. Спираючись на підрахунки канадського дослідника К.Янга, А.М.Шлепаков нараховує 170 тис. українських емігрантів першої хвилі, які прибули до Канади. За іншими даними, напередодні Першої світової війни їх нараховувалося в країні понад 200 тис. чол. Але А.М.Шлепаков вважав і цю цифру заниженою [17, с.53,54]. Автор звертає увагу на те, що частина українських емігрантів (близько 15%) була зайнята в залізничному будівництві, у вугільній промисловості, де умови були тяжкими. Твердження автора про те, що перші переселенці на кожному кроці стикалися з дискримінацією, на наш погляд, дещо перебільшено.

Відрізняється новизною та чистиною статті А.М.Шлепакова, в якій розкрито фактори, що вплинули на формування політичної свідомості українських емігрантів. Це – канадські політичні партії, церква та емігрантські соціалістичні організації. Відзначено, що між двома основними політичними партіями – ліберальною та консервативною – йшла боротьба за вплив на переселенців. Найбільш вагомим, ніж у книзі, на нашу думку, є матеріал про роль церкви, яка прагнула стати центром суспільного життя українських емігрантів.

В 1966 р. дана публікація є однією з найґрунтовніших наукових досліджень другого історіографічного етапу.

В цьому 1966 р. з'являється стаття П.Кравчука “І.Франко та українська трудова еміграція в Канаді” [18]. В ній, через призму ставлення І.Франка до трудової еміграції в Канаді, досліджено проблему як і раніше не були висвітлені в історичній чи суспільно – політичній літературі. Досить цікаві відомості автора про те, що І.Франко був одним з тих, хто направив потік української еміграції з Бразилії до Канади. Він досяг цього як через свою творчість, так і через опосередковані практичні дії проти вербувальників. П.Кравчук акцентує увагу на внесок друзів І. Франка: Осипа Олесківського та Кирила Геника в підготовку українських селян до виїзду в Канаду. На відміну від А.Шлепакова П.Кравчук дає більш об'єктивну оцінку діяльності О.Олесківського у виявленні умов життя в Канаді, та написаним ним на допомогу майбутнім емігрантам брошурами. Стосовно відношення І. Франка до К.Геника, який в 1896 р. сам емігрував до Канади, П. Кравчук пише: “Роль Кирила Геника в зародженні культурно – освітнього та громадського руху серед українців або цілком ігнорується, або применшується, чи зображається у фальшивому світі українськими націоналістами” [18, с.72]. Стаття П.Кравчука виділяється з загальної маси публікацій з історії української еміграції в Канаді, перш за все, своїм нетрадиційним підходом – розглядом культурно – просвітницької та суспільно – політичної діяльності перших емігрантів через призму ставлення І.Франка до еміграції.

Цій же проблемі присвячена брошура П.Кравчука “Іван Франко серед канадських українців”, яка написана в науково – популярній формі, з описом цікавих спогадів, використанням періодики та інших джерел [19].

З другої половини 60-х років в дослідженні даної проблеми спостерігається різкий спад, пов'язаний з посиленням ідеологічного диктату в усіх сферах наукового життя. Темі, присвячені якимось національним проблемам, які не мають прямого відношення до партії, виявилися

неперспективними. Не можна сказати, що вивчення історії дожовтневої української еміграції зовсім зупинилося. Вона знаходила фрагментарне відображення в загальних роботах про еміграцію, в довідникових виданнях, в матеріалах деяких конференцій, але темп і глибина дослідження були значно слабшими.

Один з факторів, який сприяв послабленню досліджень з даної проблеми – негативно змінене відношення до емігрантів та еміграції. Його дуже чітко відобразив А.Михайленко. “І першу, і другу, і третю хвилю ми довго не хотіли розуміти, – писав він, – всім давали ймення відщепенці, українські націоналісти” [2, с.74]. В цю схему “зарубіжні українці” не вписувались, їх простіше було затаврувати та відторгнути, ніж погодитись з ними, навіть, у малому. Сказане цілком і повністю стосується П.Кравчуку, який на початку 80-х років видав збірку статей, нарисів, памфлетів “Українці в Канаді”. Деякі з цих статей, наприклад, “Українці в Канаді” висвітлюють події першої хвилі еміграції [21].

Зі зміною суспільно-політичної ситуації в СРСР з середини 80-х років з’являються нові можливості для вивчення еміграційної проблематики. Радянські дослідники знову звертаються до дожовтневої еміграції. Послаблення ідеологічної цензури, відкритий доступ до раніше закритих джерел створювало сприятливі умови для подальшого вивчення проблеми української еміграції [21]. В 1987 р. журнал “Всесвіт” починає публікацію так званих “Листів із Торонто” П.Кравчука. серед них стаття “Українська заробітчанська еміграція в Канаді”, присвячена життю перших українських переселенців на канадській землі [22, с.120-123]. В ній наводяться вже відомі пояснення причин еміграції, дається характеристика умов праці й побуту перших емігрантів, інші питання, висвітлені в його попередніх публікаціях.

Друкується стаття І.Лепши “Еміграція: причини і наслідки” [23, с.33,37]. В ній висвітлені причини еміграції, умови праці й побуту українських переселенців, їх чисельність, культурно-просвітницька діяльність. Свою статтю автор присвятив 100-річному ювілею української еміграції в Канаду. Чим ближче до ювілею, публікації з історії української еміграції починають з’являтися все більше й більше на сторінках журналів, які раніше такі проблеми не висвітлювали.

Наприклад, в журналі “Трибуна” була надрукована історико – філософська стаття В.Ігнатова і В.Школьника про мотиви української еміграції. Автори після глибокого аналізу причин, джерел та умов еміграції прийшли до висновків, які раніше не зустрічалися в істориків, що основний економічний мотив еміграції – це відмова від праці. Стаття цікава ще тим, що написана вона на матеріалі, який стосується української еміграції в США і Канаді [24].

В 1990 р. побачив світ збірник статей “Українські канадці в історичних зв’язках з землею своїх батьків”. Він був підготовлений українсько – канадським авторським колективом (В.Євтух, Л.Лещенко, С.Лазебник, О.Ковальчук, П.Кравчук, М.Гринчишин, М.Юркас та ін.) під керівництвом академіка А.Шлепакова [25]. Перші чотири розділи присвячені першій хвилі української еміграції в Канаді. В них розкрито причини еміграції, показано їх джерела та напрямки, умови життя й праці українських емігрантів, їх статус, особливості розселення. Особливе місце займає суспільно – політичне життя першопоселенців, розкрито шляхи спілкування з рідним краєм, показано прогресивний рух в українському середовищі. Наукова цінність даного збірника велика. Вже відомий матеріал доповнено за рахунок преси, мемуарів та архівних джерел.

Таким чином, проаналізовані праці висвітлюють лише окремі аспекти життя та діяльності перших українських поселенців на канадській землі. Багатьом радянським та канадським публікаціям притаманні марксистський вузькокласовий підхід, який позбавив їхніх авторів можливостей дати об’єктивну і цільну картину першої хвилі української еміграції. Невеликі за обсягами, обмежені вузькими хронологічними рамками, підготовлені на недостатній джерельній базі, ці праці потребують наукового переосмислення. Саме цей процес започаткували історики з часу здобуття Україною державної незалежності.

Джерела та література

1. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1960.
2. Марунчак М.Г. Історія українців Канади (Піонерська доба). – Т. 1. Binniner, 1968; 2-е вид., Binniner, 1991.
3. Кравчук П. Вони обрели Канаду (перший період емігрування українців до Канади 1891-1914). – Торонто, 1991.
4. Олеськів О. Про вільні землі. – Львів, 1895; Репринтне видання, Binniner, 1975.
5. Олеськів О. О еміграції. – Львів, 1896
6. Західна Канада Короткі пояснення про її багатство і землі для поселенців. – Binniner, 1907.
7. Корольов В. Українці в Америці. – К., 1909.
8. Кириленко О. Українці в Америці. – Відень, 1916
9. Ткачук І. Українці за океаном. – Харків, 1930
10. Дэвис Р. Украинцы в Канаде // Славяне. – 1944. – № 5; Гончарук С. Славяне в Канаде боремся за мир // Славяне. – 1949. – № 9; Кравчук П. Четвертый съезд прогрессивных украинцев // Славяне. – 1850. – № 4; Кравчук П. Украинский рабочий дом в Торонто // Славяне. – 1851. – № 11.
11. Мацкевич С. Украинцы в Канаде // Славяне. – 1953. – № 6.

12. Шлепаков А.М. Еміграція // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1970. – Т. 2; Він же. Українська трудова еміграція // Там само. – К., 1972. – Т. 4.
13. Історія Української РСР: У 8 т. – К., 1978. – Т. 3.
14. Кравчук П. 50-летие украинской народной печати в Канаде // Славяне. – 1957. – № 9.
15. Кольчук А.М. Минувле і сучасне українців Канади в тлумаченні канадської енциклопедії // Український історичний журнал. – 1959. – № 4.
16. Кравчук П. На Канадській землі. – Львів, 1963.
17. Шлепаков А.М. Біля джерел української трудової еміграції в Канаді // Український історичний журнал. 1966. – № 8.
18. Кравчук П. І. Франко та українська трудова еміграція в Канаді // Український історичний журнал. – 1966. – № 8.
19. Кравчук П. Іван Франко серед канадських українців. – Львів, 1966.
20. Михайленко А. Всматриваясь в глаза друг другу // Радуга. – 1990-1966.
21. Кравчук П. Українці в Канаді. Статті, нариси, памфлети. – К., 1981.
22. Кравчук П. Українська заробітчанська еміграція в Канаді // Вітчизна. – 1988. – № 7.
23. Лепша І. Еміграція: причини і наслідки // Наука і суспільство. – 1989. – № 8.
24. Ігнатів В.О., Школьник В.М. Еміграція причини і наслідки // Трибуна. – 1880. – № 2.
25. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. – К., 1990.

Summary

The article is devoted to the historiography analysis of literature in which the most important aspects of the first wave of the Ukrainian emigration in Canada of the late XIX-th century and the early XX-th century are represented. The issues published in Canada and in Ukraine before gaining the state independence were analyzed

Є. Г. Сінкевич

ПОЗИТИВІСТСЬКА ОПТИМІСТИЧНА ВАРШАВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Суспільним явищем і подією в польській історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. стала дискусія щодо поглядів на історичне минуле Речі Посполитої між представниками варшавської і краківської позитивістських історичних шкіл. Варшавська школа утвердилася як напрямок у польській історіографії кінця ХІХ ст., що знаходився в опозиції до краківської історичної школи, а власне до приписуваного їй «песимізму» в оцінці історії Польщі. Вона сформувалася в рамках так званого «варшавського оптимістичного позитивізму», однак назву історичної школи отримала лише після Другої світової війни, коли вже давно не існувала. На переконання її представників, краківська історична школа, під впливом німецької науки, перебільшувала роль держави в історії – а також бачення, щодо фактів, які обумовили занепад Речі Посполитої, сприяючи негативній оцінці минувшини.

Які об'єктивні фактори та суб'єктивні чинники обумовили формування, розквіт та занепад школи? Відповідь на це питання, очевидно, необхідно шукати в самому процесі розвитку суспільно-політичних, економічних та культурно-національних процесів на зламі століть, а також у стані польської історичної науки і впливі на неї європейської історіографії.

На 1870-ті роки паралельно із стрибком у розвитку продуктивних сил і пожвавленням інтелектуального життя в Польському Королівстві припадає початок наукової діяльності представників варшавської історичної школи: Т. Корзона [1], В. Смоленського, А. Павінського. Найвиразнішими проявами її теоретичних напрацювань були: робота В. Смоленського «Szkoly historyczne w Polsce» (1886) та виступ Т. Корзона на Другому з'їзді істориків у Львові (1890). На протигау краківським історикам, В. Смоленський і Т. Корзон давали зовсім інші оцінки ролі народу в занепаді державності. Вони відмовилися від надмірного «песимізму» і акцентували увагу на «оптимістичних» аспектах польського історичного процесу. Т. Корзон, А. Рембовський, В. Смоленський, а в меншій мірі А. Павінський і С. Лагуна, яких зараховували до варшавської історичної школи, виступали проти інтерпретації занепаду Польщі в розумінні дарвінської теорії розвитку. Вони вказували на те, що то була улюблена теза офіційної історіографії країн поневолювачів, оскільки знімала з них відповідальність за загарбання. Із твердженням про «природний» занепад Польщі історики варшавської школи полемізували, звертаючись до двоякого роду аргументів. Наприклад, А. Рембовський робив наголос на тому, що прояви «аномального розвитку», які приписували Польщі, були також